

⁵⁴ Реєстрація наукового центру архівістики – znak ZNA-92-3/03.

⁵⁵ Необхідність співпраці з інформатиками починає поволі втілюватися в життя – порівн.: Piątkowski G. op. cit. – S. 123–124.

⁵⁶ Порівн.: *Nalecz D.* Rozwój archiwistyki a kształtowanie nowych potrzeb w zakresie edukacji // *Archeion.* – 2001. – № 103. – S. 27, 33.

⁵⁷ Archiwa polskie wobec wyzwań XXI wieku. Pamiętnik III Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich Toruń, 2–4 września 1997. – Т. I. – Radom, 1997. – Т. II. – Warszawa, 1998. У рамках з'їзду працювала секція “Інформатика й архівалії” Archiwa i archiwiści w dobie społeczeństwa informacyjnego. Pamiętnik IV Powszechnego Zjazdu Archiwistów Polskich Szczecin, 12–13 września 2002. – Т. I. – Toruń, 2002.

⁵⁸ Див. матеріали симпозиуму “Комп'ютеризація костельних архівів” у Польщі 25–29 вересня 1997 р. // *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne.* – Т. 70. – 1998. – S. 11–100.

⁵⁹ Закон від 14 липня 1983 р. про Національний архівний фонд і архіви (Dz. U. Nr 38 poz. 173 Art. 28. ust. 1 i 4).

⁶⁰ Archiwa i archiwiści... – S. 55–101.

Lashuk A.

Informatization Situation at Polish State Archives

Ольга ВОВК

**ДОКУМЕНТИ З ФОНДІВ УКРАЇНСЬКИХ АРХІВІВ
НА МІЖНАРОДНИХ ВИСТАВКАХ “УКРАЇНА – ШВЕЦІЯ:
НА ПЕРЕХРЕСТЯХ ІСТОРІЇ (XVII–XVIII століття)”
ТА “ВІРМЕНСЬКА ДІАСПОРА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ”**

1 жовтня 2008 р. у Національному історичному музеї України (м. Київ) за участі Президента держави Віктора Ющенка та шведського короля Карла XVI Густава відкрилася виставка “Україна – Швеція: на перехрестях історії (XVII–XVIII століття)”. Нагодою для неї стали ювілеї укладання українсько-шведських угод (Корсунська угода 1657 р., Великобудищанський трактат 1709 р.) як важливих етапів в історії становлення української незалежної держави. Вітаючи присутніх із визначною для культурницьких взаємин України та Швеції подією, Віктор Ющенко особливо підкреслив, що завдяки цій експозиції українська громадськість зможе вперше ознайомитися з реліквіями, козацькими святинями непростого для наших країн періоду – XVII–XVIII століть – часу, коли Україна намагалася вибороти свою незалежність. У свою чергу, король Швеції Карл XVI Густав відзначив важливість вивчення спільних сторінок нашої історії сьогодні, коли контакти між Україною та Швецією значно активізувалися в усіх сферах – від торговельно-економічної до соціальної та культурної. “Усі ці експонати нагадують нам про буремні давні часи”, – зазначив король Швеції, зауваживши, що вони також є свідченням інтенсивних контактів наших народів як на вищому політичному, так і людському рівнях. “Ми впевнені, що виставка буде цікавою для української громадськості і сприятиме подальшому розвитку зацікавленості у поглибленні наших зв’язків”, – зазначив Карл XVI Густав. Президент Віктор Ющенко та король Карл XVI Густав разом з дружинами оглянули експозицію, а також зробили записи у Книзі почесних гостей Національного музею історії України. Наприкінці огляду міністр культури та туризму Василь Вовкун вручив високим гостям каталоги виставки, а також ювілейні срібні монети та поштові марки, випущені до 300-річчя укладення військово-політичного союзу України й Швеції. Президент України подякував усім, хто долучився до організації виставки “На перехрестях історії”, запросивши

широкі кола української громадськості відвідати цю експозицію, яка є “знаковою” для спільної історії України й Швеції. Виставка триватиме в Україні протягом восьми місяців: з 1 жовтня 2008 р. до 30 березня 2009 р. у м. Києві та з 9 квітня по 31 травня 2009 р. у м. Дніпропетровську.

Зі шведської сторони участь у проекті взяли Військовий музей, Національний архів, Національна бібліотека Швеції, Військовий архів, Публічна бібліотека м. Ліндчопінг, Національний художній музей. Українську сторону представляють тринадцять музейних,

архівних та бібліотечних закладів, серед яких Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького, Львівський історичний музей, Бахчисарайський історико-культурний заповідник, Національний музей ім. А. Шептицького у Львові, Національний історико-культурний заповідник “Гетьманська столиця”, Чернігівський літературно-меморіальний музей-заповідник М. М. Коцюбинського, Музей історії м. Києва, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України і два приватні колекціонери. До виставки долучилися також провідні архівні установи України: Центральний державний історичний архів України у м. Києві і Центральний державний історичний архів України у м. Львові, які представили документальні свідчення доби козацтва.

Виставка налічує близько 100 експонатів, із них зі шведського боку – 47 унікальних пам’яток. Це, насамперед, козацькі клейноди, серед яких – гетьманський прапор, що є єдиною реліквією такого рівня в дванадцятимільйонному Музейному фонді України. Загалом у світі збереглися лише три гетьманських прапори доби Козаччини: крім вже зазначеного – прапор Богдана Хмельницького у Стокгольмі (Військовий музей) і Данила Апостола у Москві (Палата зброї Московського Кремля), а загалом у музеях України зберігаються лише п’ять козацьких прапорів XVII–XVIII ст. На виставці представлено також оригінали документів українських гетьманів Богдана Хмельницького, Івана Виговського, Пилипа Орлика (серед останніх – прижиттєвий рукописний примірник його Конституції), мапи, гравюри, дипломатичне листування.

Виставка складається з п’яти тематичних розділів. Перші чотири хронологічно охоплюють період XVII–XVIII ст. та ознайомлюють з

основними віхами татарсько-шведських та українсько-шведських стосунків. Документи цих розділів висвітлюють воєнно-політичні взаємини у період виборювання національної свободи та державного становлення козацької нації.

Перший розділ, “Балтійсько-Чорноморська вісь: Шведське королівство та Кримське ханство”, висвітлює шведсько-татарські міждержавні відносини 1660-х років, часу пошуків кримськими ханами на Заході й Півночі Європи союзників для продовження боротьби з Московським царством. Поразка російської армії під Чудновим та укладення 17 жовтня 1660 р. польсько-українського Слободищенського трактату спонукали Москву до спроб порозумітися з Річчю Посполитою, що було вкрай невігідно кримським володарям, які намагалися не допустити польсько-російського зближення. Зважаючи на ці політичні обставини, Бахчисарай вирішив залучити до антиросійської коаліції Швецію. У даному розділі представлено листування кримських ханів та державних діячів Османської імперії з шведськими королями Карлом X Густавом і Карлом XI та Великим канцлером Речі Посполитої щодо укладення політичного союзу проти Москви.

Документи другого розділу – “Кроки назустріч: українсько-шведські стосунки XVII століття” – репрезентують дипломатичну діяльність українського гетьмана та генеральної старшини та їхні спроби затвердження української державності на міжнародній арені в 1640–1650-х роках. У цьому розділі представлено листування гетьмана Б. Хмельницького та І. Виговського (спершу – як генерального писаря, з осені 1657 р. – в якості гетьмана Війська Запорозького) зі шведською королевою Христиною і шведським королем Карлом X Густавом про відновлення попередніх взаємин, що велися з 1650-х років, необхідність посилення дружніх стосунків та проведення переговорів щодо майбутніх союзних намірів. Ці наміри з шведського боку підтверджують королівські інструкції шведському послу Густаву Лільєкроні до українського гетьмана Б. Хмельницького щодо укладення українсько-шведського військово-політичного союзу та, згідно з цією угодою, координації політичних зусиль та об’єднанні військових сил обох держав для подальшої війни проти Речі Посполитої та інших спільних ворогів. За гетьманування І. Виговського справа щодо укладання союзу була продовжена універсалом, який уповноважував трьох українських старшин, а саме Юрія Немирича, Івана Ковалевського та Івана Федоровича, на ведення офіційних переговорів з цього питання із послом шведського короля Карла X Густава Г. Лільєкроні. Таким чином, цей універсал засвідчив послідовність зовнішньополітичного курсу України.

У третьому розділі – “Україна та Швеція у Північній війні 1700–1721 рр.: Воєнно-політичний виступ гетьмана Івана Мазепи за незалеж-

ність України–Гетьманщини” – представлено різнопланові документи, що висвітлюють події цього періоду. Серед них – як документи особистого характеру (листування приватних осіб з повідомленням про настрої шляхти та спроби останньої передбачити політичні перспективи та убезпечити свої маєтності), так і твори, що узагальнюють політичну думку однієї зі сторін (“Рассуждение, какие законные причины Его Царское Величество Петр Первый [...] к начатию войны против короля Шведского имел” барона П. П. Шафірова та “Histoire militaire de Charles XII Roi de Suede” (“Воєнна історія шведського короля Карла XII”) офіційного шведського королівського історіографа Г. Адлерфельда). Окрім цього, подано документи, що висвітлюють перебіг військової кампанії 1704 р., коли кожна з воюючих сторін намагалася забезпечити собі підтримку місцевого (українського) населення (лист Карла XII до Львівського магістрату про звільнення міста від податків та різного виду зборів, а також про заборону шведським військам учиняти будь-які зловживання, лист генерала О. Д. Меншикова Львівському магістрату про звільнення міста від військової екзекуції, а також діаріуш Яна Томаша Юзефовича з викладенням подій, пов’язаних зі здобуттям Львова шведами у 1704 р.).

Четвертий розділ виставки – “Перша політична еміграція України: гетьман Пилип Орлик. Життя, віддане Вітчизні” – розповідає про життя й діяльність Пилипа Орлика, першого українського гетьмана на еміграції. Найпомітнішим документом цього розділу є, безумовно, “Contenta Pactorum inter Ducem et Exercitum Zaporoviensem conventorum, in compendium brevi stylo collecta” (“Затверджені умови договору між гетьманом та Військом Запорозьким, в стислому огляді зібрані”, інакше – короткий виклад “Конституції України 1710 року”, яка відома також як “Конституція Пилипа Орлика” чи “Бендерська конституція”). Безпосереднім приводом до створення цього документа стала політична ситуація, в якій після поразки під Полтавою та відступу на територію сучасної Молдови опинилась українська частина антимосковської коаліції. Перебуваючи на еміграції, після смерті гетьмана Івана Мазепи українське козацьке військо мало обирати нового гетьмана. У зв’язку з цією подією було складено “Pacta et Constitutiones legum libertatumque Exercitus Zaporoviensis inter illustrissimum Dominum Philippum Orlik, neoelectum Ducem Exercitus Zaporoviensis, et inter Generales, Colonellos, nec non eundem Exercitum Zaporoviensem, publico utriusque partis laudo conventa ac in libera electione formali juramento ab eodem illustrissimo Duce corroborata, anno Domini 1710, Aprilis 5, ad Benderam” (“Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького між ясновельможним паном Пилипом Орликом, новообраним гетьманом Війська Запорозького, та між генеральною старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким, прийняті публічною ухвалою

обох сторін і підтвержені на вільних виборах встановленою присягою названим ясновельможним гетьманом, року Божого 1710, квітня 5, при Бендерах”). В укладанні тексту цього документа брало участь широке коло осіб з числа генеральної старшини, але основним автором і редактором небезпідставно вважається Пилип Орлик. У стандартній на той час формі документа (*acta conventa*) не тільки відображено світоглядні установки шляхетсько-козацької верстви Української гетьманської держави, але й враховано інтереси всіх станів українського суспільства, включаючи рядових козаків і посполитих. Як політичний маніфест епохи барокко, Конституція має всі ознаки літературного твору, що відображено і в структурі документа, і у викладених у ньому ідеях, і в його стилістичних особливостях.

Інша частина документів розділу – це листи, що належали перу гетьмана Пилипа Орлика та деяких членів його родини (дружини Ганни та сина Григора) до шведських королів (Карла XII, Ульріки-Елеонори, Фредеріка I) та можновладців щодо питань економічної скрути, яка спіткала його на еміграції, під час перебування в Швеції, у м. Крістіанстаді. Проживаючи разом з великою родиною та багатьма прибічниками (представниками генеральної старшини, яка прибула разом з гетьманом з Бендер до Швеції), Пилип Орлик постійно мав фінансові проблеми, які найбільше йому дошкуляли. Не отримавши державних коштів при обранні на гетьманство, Орлик обходився грошовим забезпеченням, яке йому виділяв шведський уряд. Через знецінення місцевих грошей (унаслідок ведення Карлом XII безперервних війн) та зростаючі видатки емігрантського уряду на активну міжнародну діяльність становище ставало раз по раз усе нестерпнішим. Справа доходила до того, що гетьман був змушений закладати купцям своє майно (серед якого були навіть державні клейноди – у тексті одного з документів ідеться про дві булави).

Решту документів четвертого розділу складають листи різних політичних осіб до гетьмана на вигнанні Пилипа Орлика і стосуються діяльності його уряду на міжнародному рівні, пов’язаного, насамперед, з контактами щодо створення антимосковської коаліції (серед цих документів – листи Сілістрійського Абді-паші і кошового отамана Війська Запорозького Івана Мочульського).

Останнім, окремим розділом виставки є тематичний блок “На терезах часу”, що оповідає про відзначення ювілеїв українсько-шведських угод та співпрацю української й шведської інтелігенції початку ХХ ст. У розділі представлено листування відомих українських і шведських письменників та істориків Михайла Грушевського, Михайла Коцюбинського і Альфреда Єнсена, які у своїй професійній діяльності безпосередньо цікавилися постаттю гетьмана Мазепи і так званих “мазепинців”: Пилипа Орлика, Андрія Войнаровського та ін.

Окрім історичних документів, на виставці “Україна – Швеція: на перехрестях історії (XVII–XVIII століття)” представлено багато пам’яток історії, предметів культури та мистецтва, що пов’язані з історією козацтва та постатями українських гетьманів: гетьманські клейноди (булава, яка, за легендою, була успадкована Пилипом Орликом після смерті Івана Мазепи, та прапор), прапори Війська Запорозького: Чернігівського полку, прапор із гербом гетьмана Івана Мазепи та стародубського полковника Михайла Миклашевського; представлено також прапор татарської кінноти, зброя (рушниця з кремнієво-ударним замком Кримського ханату), портрети українських гетьманів (Богдана Хмельницького, Івана Мазепи), шведських і польських королів (Густава II Адольфа, Карла X Густава, Станіслава Лещинського) та видатних політичних діячів (Акселя Оксеншерни), пам’ятні медалі, офорти, мапи (турецькі, шведські), малюнки і плани будинків (короля Карла XII у с. Варниця і в м. Бендерах) та фортець (Азова, військових таборів біля Переволочної), історичні картини (“Мазепа на переправі через Дністер” К. Устияновича, “Мазепа і Карл XII на Дніпрі” Г. Седерстрьома, “Меншиков у Батурині або “Батуринські яблука” М. Данченка) тощо. Серед експонатів останнього розділу виставки – чимала кількість газетних статей, поштових марок, конвертів, монет, присвячених 200- та 250-річчю Полтавської битви та постаті Івана Мазепи. І все це слугує одній меті – відкрити для українського загалу досі маловідому сторінку історії українсько-шведських стосунків.

Уже від початку проекту виставка “Україна – Швеція: на перехрестях історії (XVII–XVIII століття)” широко висвітлювалася центральними та регіональними ЗМІ, журналісти телеканалів “1+1” та “Інтер” створили низку телевізійних репортажів. За матеріалами виставки було видано каталог і брошури.

* * *

У вересні–листопаді 2008 р. у рамках Угоди про співробітництво між Державним комітетом архівів України та Національним архівом Вірменії в галузі архівної справи від 14 вересня 2007 р. було відкрито виставку “Вірменська діаспора України: історія і сучасність”. В експозиції виставки використано 36 документів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ, Центрального державного історичного архіву України, м. Львів, Державного архіву в Автономній Республіці Крим, держархівів Донецької, Львівської, Одеської, Харківської, Хмельницької областей. 26 документів представлено Національним архівом Вірменії та Всеукраїнською асоціацією громадських організацій “Союз вірмен України”.

Виставка проходила в кілька етапів – її історичні документи експонувались у трьох містах. 29 вересня в Центральному державному архіві-

музеї літератури і мистецтва України (м. Київ) у відкритті виставки взяли участь Голова Державного комітету архівів України Олександр Удод, відповідальні працівники Держкомархіву, директор Національного архіву Вірменії Аматауні Вірабян, заступник директора Національного архіву Вірменії Соня Мірзоян, відповідальні працівники Національного архіву Вірменії, Посол Вірменії в Україні Армен Хачатрян, представники вірменської діаспори, відповідальні працівники Кабінету Міністрів України, Міністерства культури та туризму України, Міністерства закордонних справ України.

Експозицію, яку було відкрито 30 вересня в Центральному державному історичному архіві України, м. Львів, освятив настоятель Вірменської катедрі у Львові о. Тадеос, із вітальними словами до гостей звернулися директор ЦДАІЛ України Діана Пельц, заступник Голови Держкомархіву України Ольга Музичук, директор Національного архіву Вірменії Аматауні Вірабян, його заступниця Соня Мірзоян, голова вірменської громади Львова Карло Саркісян, виконавчий директор всеукраїнської асоціації негромадських об'єднань “Союз вірмен України” Тигран Авакян та інші.

7 листопада виставку “Вірменська діаспора України: історія і сучасність” презентували в Національному архіві Вірменії (м. Єреван). Виставку відкрив директор Національного архіву Вірменії Аматауні Вірабян. З вітальним словом до присутніх звернувся Голова Державного комітету архівів України Олександр Удод. Авторів виставки та гостей привітали заступник Міністра закордонних справ Вірменії Шаварш Кочарян, Посол України у Вірменії Олександр Божко, заступник Голови Держкомархіву України Ольга Музичук.

Особливістю виставки стало поєднання в експозиції оригіналів і копій документів (у місті, де проводилася виставка, експонувались оригінали документів з місцевих архівів та копії з інших міст). Документи виставки було розміщено за тематично-географічним принципом, що висвітлює географію розселення вірмен та заснування вірменських ко-

лоній в Україні. За документами, представленими на виставці, видано каталог.

Історія вірменської діаспори в Україні сягає своїм корінням глибини віків. Перші локальні поселення вірмен (чи “вірменські колонії”) виникали на території Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Криму ще в XI столітті, що було обумовлено, на думку сучасних істориків, падінням вірменської держави Багратидів (886–1045). Одна з перших колоній сформувалася в Києві (згадка про неї зустрічається ще в Києво-Печерському Патерику за 1080–1090-ті роки). Пізніше почали з’являтися колонії і в інших містах: у другій половині XIII ст. – у Львові; в XIV–XV ст. – у Кам’янці (Кам’янці-Подільському), Володимирі (Володимирі-Волинському), Снятині, Белзі; у XVI ст. – у Хотині, Барі, Язловці, Замості; в XVII ст. – у Бережанах, Підгайцях, Бродах, Жовкві, Золочеві, Станіславі, Тисмениці, Студениці, Умані; у XVIII ст. – у Городенці, Кутах, Обертині, Могилеві (Могилеві-Подільському) та ін.

У Криму вірменські колонії виникли в XI–XIII ст. у Кафі (Феодосія) і Солдайє (Судак), пізніше – в Гезлеві (Євпаторія), Карасу-Базарі (Білогірськ), Акмечеті (Сімферополь), Інкермані (територія сучасного Севастополя), Солхаті (Старий Крим) та ін. Наприкінці XVIII ст. більшість колоністів Криму (серед них – і вірмени) були переселені в Північне Приазов’я.

Поселення, яке зазвичай займало територію довкола церкви, керувалось органами самоврядування: це могли бути рада старійшин чи вірменське війтівство, іноді – вірменський суд. Так, у цивільних і кримінальних справах вірмени користувалися кодексом Мхітара Гоша, офіційно затвердженим у Львові 1519 р., та власним процесуальним кодексом (вони отримали дозвіл на це від польського короля Сигізмунда I). Підтвердження своїх прав та регламентацію торгівлі вірмени одержували від влади (королівські привілеї, царські грамоти тощо). У деяких містах (наприклад, Кам’янці-Подільському, де вже в XVI ст. мешкало близько 300 вірменських родин) вони домоглися спеціального статусу для своєї громади. Про це свідчать документи актових книг: з метою забезпечення функціонування національних вірменських ремісничих цехів було розроблено спеціальні статuti, в яких прописувалися певні норми, що стосувались умов їхньої праці та оподаткування (найкраще збереглися актові книги вірменського війтівського суду м. Кам’янця-Подільського, в яких записано статuti цехів вірменських різників та шевців).

Економічне становище вірменських громад базувалося не тільки на ремісництві, але, великою мірою, і на торгівлі, передусім зовнішній. У період свого розквіту (XIV – перша половина XVII ст.) вірменське купецтво охопило діяльністю Близький Схід, країни Західної Європи, Російську державу. Формувалися товариства, споряджались каравани

до Туреччини та Персії. Торгівлю шовком останньої вони певний час цілком контролювали, неодноразово отримуючи грамоти на торгівлю перським шовком-сирцем від російських царів.

Надзвичайно важливу роль у консолідації громад та збереженні рівня національної релігійної свідомості відіграла Вірменська Апостольська церква. В XIII–XIV ст. виникли релігійні центри на чолі з церковною адміністрацією, очолювані єпископом або архієпископом (у Києві, Львові, Сочаві, Кам'янці). У XVII ст. при церквах організувалися братства, що займалися не лише релігійними, а й світськими справами. В XIV–XVI ст. Ватикан неодноразово намагався схилити вірмен до унії, але він домогся цього лише після 1640 р., коли на унію пристав львівський вірменський архієпископ М. Торосович. Унія була остаточно реалізована в 70-х роках XVII ст., що спричинило масовий відплив вірменського населення з України (зокрема, до Волощини і Трансільванії). У XVIII ст. майже всі вірмени, що залишилися в регіоні, стали уніатами, зорієнтованими на Вірмено-католицьку церкву у Львові.

Важливою була роль церкви у просвітницькій діяльності. При парафіях існували школи, що давали початкову освіту вірменською та вірмено-кипчацькою мовами. У 1665 р. у Львові засновано Театинську колегію для вірмен (пізніше – Вірмено-українська колегія), що давала вищу освіту для духівництва.

При церквах було утворено осередки, які займалися поширенням релігійної літератури. Спочатку ці книги переписувалися від руки (так, збереглося рукописне Євангеліє 1629 р.), пізніше, в 1616–1618 рр., у Львові почала діяти друкарня Говганеса Карматанянца (Івана Муратовича), яка видавала книжки вірменською та вірмено-кипчацькою мовами.

Не залишилася поза увагою і царина медицини – у м. Кам'янці-Подільському на початку XVII ст. коштом вірменської громади було збудовано кам'яний шпиталь для бідних, на утримання якого за розпорядженням польського короля Сигізмунда II було запроваджено новий податок для вірменського населення міста.

Зникнення колоній пов'язане з кількома причинами: частково – з прийняттям певною частиною вірменського населення унії і, як наслідок цього, асиміляції з місцевим населенням та еміграцією іншої частини вірмен в Крим, частково – з поступовою ліквідацією самоврядування, власних судів, депортаціями (з Києва – за указом російського царя Олексія Михайловича 1660 р., з Кам'янця – після 1672 р., за часів турецького панування). Однак в українських містах все ж таки залишились представники вірменських громад, які продовжували жити пліч-о-пліч з місцевим населенням, разом долаючи всі випробування, які випали на долю України.

Виникали і розросталися нові поселення вихідців з Вірменії. Так, створені в середині XIX ст. вірменські поселення Харкова, Катери-

нослава (Дніпропетровськ), Одеси, Мелітополя, Юзівки (Донецьк) і Слов'янська, які проіснували до початку Другої світової війни, мали чималі громади. Швидко зростала чисельність вірменської діаспори у Харкові (з 1866 по 1897 рр. кількість представників громади збільшилась у місті з 24 до 468 чоловік, а в 1926 р. їх налічувалося вже більше 3 тис.).

Після занепаду у XVII ст. вірменських громад у центральних та західних українських регіонах наприкінці XIX – на початку XX ст. почалося їхнє відродження – чисельність діаспори поповнилася за рахунок переселенців-вірмен, які рятувалися в Україні від погромів і депортацій, запроваджених турецьким урядом у Західній Вірменії. Українські міста (Київ, Львів, Одеса, Харків та ін.) притягували вірмен, зокрема молодь, яка могла здобути освіту в гімназіях і університетах, створюючи наукові та національні товариства, залучаючись до суспільно-політичного життя країни, що більшою мірою стало можливим після революції 1917 р. (так, у м. Харкові почали з'являтися громадські вірменські організації: Національна вірменська рада, в 1920–1930-ті роки – Харківська вірменська трудова колонія, Харківське товариство трудящих вірмен, Комітет допомоги Вірменії; також у місті існували вірменський дитячий садок, школа, клуб та навіть Вірменська драматична трупа).

Документи для виставки “Вірменська діаспора в Україні: історія і сучасність”, надані державними архівами України, репрезентують історію виникнення та існування вірменських громад на українських землях починаючи з XIV століття (найстаршим документом виставки є магістратська книга Львова 1382 р.). Це, передусім, представлені центральними державними історичними архівами України у м. Києві та Львові документи, що свідчать про статус вірменських громад м. Львова та м. Кам'янець-Подільського (переписана на пергаменті “Золота книга” привілеїв міста Львова, кодекс львівських вірмен, затверджений 1519 р. польським королем Сигізмундом I, грамоти королів Речі Посполитої на підтвердження прав та привілеїв цих громад), про розвиток торгової та ремісницької діяльності (унікальні, написані вірмено-кипчацькою мовою, цехові статuti вірменських різників та шевців м. Кам'янець-Подільського, королівські привілеї та царські грамоти), про релігійне життя громад (грамоти та листування голови Вірменської апостольської церкви з представниками місцевої церкви, рукописне Євангеліє), про економічний стан представників громади (записи в актових книгах Луцького гродського суду та Кам'янець-Подільського вірменського ві-йтівського суду).

Державні архіви областей України надали на виставку документи, що розповідають про життя вірменської діаспори в кожному з цих регіонів країни. Так, Державний архів Львівської області презентував

документи XVII–XIX ст., що підтверджували права вірменської громади (рішення магістрату на підтвердження права власності на нерухоме майно Вірменської капітули) та свідчили про розвиток її культурного життя (рукописний збірник молитов, список книг бібліотеки вірменської консисторії).

Серед документів Державного архіву Харківської області переважають документи місцевої вірменської діаспори початку XX ст., а саме: відомості про статистичний склад населення м. Харкова, статут Харківської вірменської колонії, статут Християнського релігійного товариства вірменського віросповідання при храмі Св. Григорія у Харкові, документи комісії нацменшин окрвиконкому щодо вірменської колонії, документи особового характеру.

Документи Державного архіву Донецької області висвітлюють релігійну та “культурно-освітню” сторони життя вірменської діаспори після революції 1917 р. в м. Донецьку (до того – м. Юзівка (з 1869 р.), а з 1924 р. – м. Сталіно).

Державний архів Одеської області надав на виставку документи другої половини XIX ст. – початку XX ст., що стосуються релігійного життя вірменської громади, зокрема питання побудови та розширення в Одесі вірменської церкви.

Документи Державного архіву Хмельницької області відносяться до періоду XIX – початку XX ст. і висвітлюють питання функціонування місцевого вірмено-католицького костюлу (серед них – листи єпископа та провізорів щодо використання грошей, отриманих за продаж речей, закладених громадянами за позики), а також освіти дітей членів вірменської громади (наприклад, атестат про закінчення курсів Кам’янець-Подільської Маріїнської жіночої гімназії).

Документи, представлені Національним архівом Вірменії, стосуються громадського та релігійного життя вірменських громад кримських міст Євпаторія, Одеса, Старий Крим і Феодосія у другій половині XIX – першій половині XX ст. та встановлення дипломатичних зв’язків між Республікою Вірменія та Україною на початку XX ст. Це, зокрема, документи щодо заснування і функціонування вірменського училища в м. Феодосія, реставрації вірменського монастиря Св. Хреста в м. Старий Крим, стану вірменської парафіяльної школи в м. Євпаторія, побудови вірменської церкви в м. Одеса, документи Тимчасового та Радянського урядів, листування Дипломатичної місії України на Кавказі та представників Республіки Вірменія (комісарів та генеральних консулів).

Таким чином, як відзначив Надзвичайний і Повноважний Посол України у Вірменії Олександр Божко, історичні документи з архівів України та Вірменії дозволяють скласти досить повне уявлення про